

УДК 378.013.42 (043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТУДЕНТІВ – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ**

С.Б.Фурдуй

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті проаналізовано шляхи соціально-педагогічного супроводу студентів – вимушених переселенців. Ураховано, що соціально-педагогічний супровід вимагає не тільки значних матеріальних ресурсів, але й прояву кращих людських якостей, близьких до милосердя, домінування уваги і співчуття до того, хто потрапив у важке життєве становище.

Ключові слова: міграція населення, вимушені переселенці, процес соціалізації, соціалізація осіб вимушених переселенців, соціально-педагогічний супровід.

Буремні події останніх місяців в Україні показали значення і самоцінність особистості, її роль у суспільно-історичних змінах. Одночасно стала очевидною необхідність соціально-педагогічного супроводу, захисту, допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам.

Унаслідок масових порушень прав людини на території кримської автономії, злочинної діяльності терористичних організацій у Донецькій та Луганській областях відбуваються вбивства, викрадення, катування, грабежі, озброєні напади на військові частини, державні та комунальні установи, а також на приватні помешкання. Через проведення антитерористичної операції українськими силовими структурами у відповідь на злочинні дії терористів і спричинення терористами бойових дій виникла ситуація масової вимушеної міграції з даних територій.

Міграція населення – одна з найважливіших проблем сучасного світового розвитку, це не просто пересування людей з однієї території на іншу, а складний процес, який зачіпає чимало сторін економічного, політичного, громадського, соціально-педагогічного, етнічного та релігійного життя цілих країн і народів. Проблема вимушених переселенців має міжнародний характер. Не є виключенням Україна, що актуалізує соціально-педагогічну проблематику життєдіяльності осіб – вимушених переселенців.

Вивченню проблем міграції присвячено чимало фундаментальних праць, зокрема З.П.Бондаренко [1], О.В.Гукаленко [2], Г.У.Солдатової [3]. Це обумовило появу нового напрямку в педагогіці – мігрантська педагогіка, проблемне поле якої складають питання адаптації та соціалізації, педагогічної підтримки, супроводу та захисту осіб вимушених переселенців, що мають проблеми у зв'язку з міграцією.

Зауважимо, що сприятливою обставиною у цьому відношенні стало підписання Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.). Як відомо, основним завданням в ньому визнано забезпечення реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод внутрішньопереселених осіб, забезпечення для них належних умов соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, сприяння можливості залучення коштів гуманітарної, благодійної допомоги, в т.ч. – з боку міжнародних установ та організацій зарубіжжя.

Згідно з означеним Законом внутрішньопереміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно залишив своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Відтак, у сфері освіти залишаються актуалізується коло питань, серед яких створення сприятливого соціально-педагогічного клімату в навчальному закладі для дітей та молоді вимушених переселенців; надання належного рівня педагогічної та психологічної просвіти педагогічним працівникам; організація соціально-педагогічного супроводу та психологічної допомоги кадрами – висококомпетентними фахівцями.

Мета нашого дослідження – проаналізувати ефективність шляхів соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації студентів – вимушених переселенців.

Відомо, що певну компенсаторну роль в соціалізації молоді людини на новому місці відіграє навчальний заклад, який поступово формує в особистості моральні норми і певні стандарти поведінки. Але в умовах відсутності соціально-педагогічного супроводу, підтримки і захисту студентів – вимушених переселенців процес їх соціалізації суттєво змінюється, ускладнюється рівень адаптації у новому соціумі.

Сучасний науковець Г.У.Солдатова [3] вважає, що ефективно вирішення проблем навчання і виховання переселенців може бути забезпечено виключно в особистісно-орієнтованому освітньому процесі. Це обумовлено тим, що особистісно-орієнтована освіта являє собою утворення, яке не тільки озброює людину знаннями, вміннями та навичками, але й допомагає їй у вирішенні життєвих проблем. Дійсно, в контексті особистісно-орієнтованого підходу виховання розглядається як гуманітарна практика, спрямована на турботу і допомогу переселенцям, відновлення їх прав, подолання соціальної дезінтеграції у процесі їх соціалізації (І.Д.Бех, Т.Р.Гуменникова та ін.).

Вивченням процесу соціалізації особистості на різних етапах розвитку суспільства займалися чимало вчених. Серед них К.А.Альбуханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, М.В.Дьомін, Н.П.Дубініна, І.С.Кон, Б.П.Паригін, Ж.Піаже, А.Ф.Поліс, С.Л.Рубінштейн, Д.І.Фельдштейн, З.Фрейд. Кожен із них, як відомо, у відповідності до обраної концепції давав різні визначення поняття «соціалізація». Аналізуючи накопичений науковий доробок, зауважимо, що, на нашу думку, найбільш повним поясненням процесу соціалізації є таке – це еволюційний процес з орієнтацією на підсумок оволодіння й відтворення суб'єктом соціального досвіду, який сам суб'єкт здійснює у факторах комунікації, в індивідуальній діяльності.

Для успішної соціалізації особи вимушеного переселенця, стверджує Н.С.Гевчук [4, 97], необхідна взаємодія трьох факторів: очікування, зміни поведінки і прагнення відповідати цим очікуванням. Основні соціально-педагогічні проблеми вимушених переселенців пов'язані з кризою ідентичності, зниженням толерантності, а як наслідок – зниження самооцінки, впевненості в собі, спотворене сприйняття оточуючих людей.

Комплексність проблем соціально-педагогічного супроводу з вимушеними переселенцями пов'язана зі складністю об'єктів і суб'єктів соціальних перетворень, необхідністю при обмеженому обсязі соціальних ресурсів одержання максимально значимого й ефективного результату.

Зокрема, І.Зверева [5] соціально-педагогічний супровід трактує як вид соціально-педагогічної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сімей, дітей і молоді шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів. Його здійснює, як правило, соціальний педагог, діяльність якого спрямована на підтримку такої особистості чи сімей у різних видах її життєдіяльності, формуванні здатності молоді людини самотужки долати свої труднощі, надання допомоги молоді з метою розв'язання різних проблем.

Сутність індивідуальної роботи зі студентами – вимушеними переселенцями розглядається через комплексну діяльність із залученням різних форм соціально-педагогічного супроводу: соціальні послуги, соціально-педагогічна та психологічна допомога, підтримка, шляхи прискорення соціальної адаптації тощо. Завданнями соціального супроводу передбачено зовнішню підтримку такого студента та спрямування соціально-педагогічних зусиль на процес формування умов самостійного вирішення особистісних проблем.

Залежно від змісту, мети і функцій соціально-педагогічної роботи (морально-гуманістична, інформаційно-комунікативна, аналітико-прогностична, організаційно-методична, рекламно-пропагандистська, регуляційно-профілактична, афективно-комунікативна) деякі науковці (зокрема, А.А.Чернецька) виділяють універсальні, загальні технології супроводу, які можуть застосовуватися до будь-якого виду й рівню об'єкта, використовуватися будь-яким суб'єктом соціально-педагогічної роботи [6, 156]. Йдеться про соціальну діагностику, соціальну адаптацію, соціальний контроль, соціальну реабілітацію, соціальну профілактику, соціальне обслуговування, соціальний захист, соціальний супровід, соціальне проектування, соціальне посередництво, соціальне піклування, ресоціалізацію.

Анісімова Т.Є. і Стешенко В.М. виділяють причини труднощів соціальної адаптації, а саме: зміни соціального стану і положення особистості або групи осіб у зв'язку з новою соціальною ситуацією (втрата близьких, втрата майна, переселення чи вимушена міграція, отримання

фізичних каліцтв, переживання катастрофи, участь у бойових діях) та складна соціальна ситуація в країні [7, 68].

Установи соціального обслуговування населення беруть значну участь в облаштуванні та адаптації вимушених переселенців, насамперед сприяючи їм в отриманні всіх видів допомог і пільг, наданих їм чинним законодавством. Окрім того, окреслені установи займаються влаштуванням вимушених переселенців до навчальних закладів, а при необхідності – в реабілітаційні установи.

Як засвідчує практика, сім'ї переселенців стикаються з багатьма проблемами. Це й улаштування дітей та молоді до загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, і питання тимчасової або постійної реєстрації, і відновлення втрачених чи оформлення нових документів, і працевлаштування чи постановка на облік у центрі зайнятості, й отримання кваліфікованої медичної допомоги тощо. Але найголовніше, що потрібно цим родинам, – соціально-педагогічна підтримка та адаптація не лише до складних обставин, але й до нового соціуму.

З досвіду роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який системно працює зі студентами – вимушеними переселенцями все більше уваги приділяє комплексу соціальних послуг для сприяння соціальній адаптації в процесі соціалізації та поверненню особистості до повноцінного життя. Зокрема, таким особам було надано контакти закладів, установ, громадських та благодійних організацій, які надають відповідну допомогу переселенцям; залучено додаткові ресурси для задоволення матеріальних потреб переселенців; надано сприяння в отриманні державних соціальних допомог, у вирішенні житлового питання та в забезпеченні продуктами харчування, одягом, взуттям, але найголовніше – підтримка та можливість для них усвідомити те, що вони у безпеці.

Як зазначають фахівці, сьогодні студенти – вимушені переселенці відчують проблеми різноманітного характеру. Це і соціально-побутові, соціально-економічні, соціально-педагогічні, морально-психологічні, що призводить до різних форм психосоціальної та педагогічної дезадаптації. Багато таких студентів демонструють задовільне ставлення до навчання, слабку ініціативність, відхилення в особистісному розвитку, занижену самооцінку, підвищену тривожність, знижене самопочуття, активність, настрій; мають місце прояви агресивності, порушення поведінки. Тому в ході соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації такого студента може мати місце й ресоціалізація – зміна соціальних орієнтирів (цінностей, норм і ставлень людини до навколишнього середовища), які стали неадекватними, відповідно до нових умов соціалізації.

Ресоціалізація відбувається з різних причин: через зміну виду діяльності, місця роботи, статусу тощо. А це обумовлює потребу в нових моделях поведінки, способах виконання діяльності. Тому специфіка соціально-педагогічної підтримки студентів – вимушених переселенців передбачає використання різних форм прояву супроводу в процесі їх соціалізації та ресоціалізації.

Проаналізувавши дослідження сучасного науковця Данг Тхи Ким Лиен [8], ми з'ясували, що в ситуації міграції практично всі вимушені переселенці відчують різні проблеми в процесі входження до «іншої» соціокультурної середовища освітнього закладу, що актуалізує коло таких питань соціально-педагогічного супроводу: такі особи відчують проблеми психологічного, соціального, педагогічного, ціннісно-цільового характерів, що й визначає зміст міні-проектів у ході здійснення процесу соціально-педагогічного супроводу; соціально-педагогічний супровід осіб вимушених переселенців має бути індивідуалізованим і більш ефективним у випадку, коли викладач будує довірче спілкування взаємодії, використовує технології, засновані на окультуренні особистості засобами творчої діяльності, пов'язаної з освоєнням нового життєвого простору.

Соціально-педагогічний супровід студентів – вимушених переселенців – це багатоскладний соціально-педагогічний процес, який виконує організуючу функцію щодо соціокультурної діяльності суб'єктів взаємодії та враховує індивідуально-особистісні особливості таких студентів, наявний досвід життєдіяльності, поведінкові стратегії таких осіб при входженні в нове середовище (протест-відкидання; шовіністична реакція; маргінальна реакція; перехідна; адаптаційно-інтегративна реакція) і забезпечує взаємодію різних культур, носіями яких є студенти-мігранти, через включення їх в соціокультурні заходи, характерні для різних шкіл. Йдеться, наприклад, про свято «Тисячі культур», традиційні свята регіону, народні ігри тощо).

Не менш важливим є вивчення культурних особливостей регіону, допомога в організації освітнього туризму по регіону (музеї, галереї, театри тощо).

Отже, проблема студентів – вимушених переселенців – одна з найбільш актуальних для мешканців різних регіонів України. Вона пов'язана з великими витратами, втратами, з безліччю незручностей, із серйозною психологічною перебудовою особистості. Тому соціально-педагогічний супровід осіб вимушених переселенців вимагає не тільки значних матеріальних ресурсів, але й прояву кращих людських якостей, упевненості в діях фахівців та представників територіальної громади.

Зазначимо, сьогодні в суспільстві є потреба у кваліфікованій соціально-педагогічній допомозі вимушеним переселенцям, тому найважливішим питанням постає якісна підготовка фахівців соціальної сфери, з одного боку, і недостатність теоретико-методичних порад щодо супроводу вимушених переселенців, – з іншого. Дана проблема стала підставою для подальшого нашого дослідження за такими напрямками: аналіз зарубіжного досвіду фахівців-практиків у наданні супроводу вимушеним переселенцям та укладання довідника на допомогу фахівцям, які займаються вивченням цієї проблеми.

1. Бондаренко З. П. Школа-сім'я: в пошуках нових форм партнерської взаємодії / З. П. Бондаренко // Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 5 (Ч. 1). – С. 58-63. – (Серія 1. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління).
2. Гукаленко О. В. Диагностический инструментарий для изучения особенностей детей-мигрантов и трудностей работы в поликультурном образовательном пространстве / О. В. Гукаленко. – Тирасполь : РИО ПТУ, 2000. – 63 с.
3. Солдатова Г. У. Психология беженцев и вынужденных переселенцев: опыт исследований и практической работы / Г. У. Солдатова. – М., 2001. – 279 с.
4. Гевчук Н. С. Організація виховної роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посібник / Н. С. Гевчук / [за ред. проф. Р.Х. Вайноли]. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 121 с.
5. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / [Заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової]. –К. : Наук. світ, 2003. – 117 с.
6. Технологія соціальної роботи: Підручник / А. А. Чернецька та ін. – Ростов н/Д : «Фенікс», 2006. – 245 с.
7. Анісімова Т. Є., Стешенко В. М. Забезпечення прав біженців та шукачів притулку в Україні: аналіт. доп. за результатами дослідж. стану дотримання прав шукачів притулку та біженців в Україні / Т. Є. Анісімова, В. М. Стешенко. – Донецьк : Норд-Прес, 2004. – 82 с.
8. Данг Тхи Ким Лиен. Автореферат диссертации по теме «Социально-педагогическое сопровождение детей-мигрантов в образовательных учреждениях». Специальность: 13.00.05 – теория, методика и организация социально-культурной деятельности. – Санкт-Петербург, 2010.
9. Алексеев Т. Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді / Т. Ф. Алексеев // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 2. – С. 19–24.

Фурдуй С. Б. Социально-педагогическое сопровождение социализации студентов – вынужденных переселенцев.

В статье раскрываются пути социально-педагогического сопровождения студентов – вынужденных переселенцев. Ключевым в понимании сущности социально-педагогического сопровождения признано не столько важность значительных материальных ресурсов, но и проявления лучших человеческих качеств, которые сродни милосердию, доминирования внимания и сочувствия к тому, кто попал в трудное положение.

Ключевые слова: миграция населения, вынужденные переселенцы, процесс социализации, социализация личностей вынужденных переселенцев, социально-педагогическое сопровождение.

Furdui S. B. Social and pedagogical maintenance in the process of socialization of students – internally displaced persons.

In the article the author theoretically reveals the ways of social and pedagogical support of students internally displaced persons.

Social and pedagogical support requires not only significant financial resources, but also the manifestation of the best human qualities like mercy, when it is necessary to pay attention to and sympathy for someone who has plunged into a difficulty.

Key words: migration of population, internally displaced persons, the process of socialization, socialization of internally displaced persons, social and pedagogical support.